

П. С. СОХАНЬ (Київ)

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ

Сучасна епоха пробудження національної самосвідомості народів і зокрема бурхливого національно-державного відродження України, як самостійної і незалежної держави, що супроводжується активним зростанням інтересу широкої громадськості до історичного минулого свого народу, зробила надзвичайно актуальними проблеми збирання, наукового вивчення та використання нашої писемної історично-культурної спадщини. І це закономірно. Адже без широкої, всебічно вивченої джерельної бази не можна відтворювати всю правду історії, повернути їй забуті або спотворені імена й події, реконструювати історичний процес у всій його повноті й об'єктивності, а разом з тим і правильно орієнтуватися у складному лабіринті суспільних подій і процесів та визначати концептуальні напрями сучасного розвитку. Відтворена на правдивій джерельній спадщині, історія допоможе разом з тим знайти відповідь і на запитання, що хвилюють кожного українця-патріота: чому ми, український народ, який має тисячолітню історію і за своєю чисельністю та природними багатствами перевершує багато інших народів, значно менших і бідніших за ціми показниками, й досі не маємо своєї державності і живемо гірше від них?

Для України, яка протягом своєї тисячолітньої історії багато страждала від різних загарбників і колонізаторів, що розчленовували її територію, грабували, знищували та вивозили матеріальні та духовні скарби, проблема збирання та використання історично-культурної писемної спадщини має особливе значення. Це пов'язано і з історичною долею нашої країни, і з конкретними умовами, причинами і факторами, які наклали свій відбиток на стан справ з джерельною спадщиною України.

Не слід забувати, що в значній частині джерел з історії України, що створювались різними загарбниками і колонізаторами українського народу, нерідко, свідомо чи несвідомо, спотворювався справжній зміст тих чи інших подій. Про це вже відзначав автор «Истории Русов», звинувачуючи польських і литовських літописців у тенденційному висвітленні української історії. Про це ж свідчить і доля першого варіанту так званих березневих статей Договору 1654 р. та багато інших конкретних фактів. Ця тенденція свідомого спотворення та знищення небажаних документів виразно проявлялась і в наступні часи не лише дожовтневого, а й радянсько-тоталітарного періодів.

Незаперечним фактом є й те, що і в минулій, і в сучасній історіографії з тих чи інших причин, були намагання свідомо спотворювати, замовчувати або й вилучати не лише окремих діячів і події, а й цілі періоди й епохи з історії народу, що стосуються, зокрема, Київської Русі, славетної трьохвікової епохи українського козацтва; українського культурного відродження XVII—XVIII ст.; справжніх цілей, характеру та змісту націо-

нацпо-визвольного руху в Україні в ХІХ — на початку ХХ ст.; жахливих подій періоду сталінізму тощо.

Об'єктивною істиною є й те, що величезна кількість джерел — архівних документів, рукописних, бібліотечних та інших зібрань — зникла внаслідок недбалого ставлення до них або ж знищувалась під час воєн, пожеж та інших стихійних лих. Зокрема відомі численні свідчення про загибель цінних писемних пам'яток під час пожеж у Києві, Межигірському монастирі, в Чернігові, Новгород-Сіверському, Глухові, Переяславі, Гадячі та інших містах.

Знищувались вони і під час різних каральних заходів царату, зокрема під час зруйнування гетьманської резиденції у м. Батурині 1708 р. військами О. Д. Меншикова, в процесі дій військ П. Яковлева проти Зинорозької січі 1709 р. та інших акцій в наступні роки. За свідченням історика М. А. Маркевича, у нього на очах у 30-х роках ХІХ ст. царськими чиновниками знищувались документи архіву у Глухові¹, про це ж свідчив і краєзнавець І. О. Крилов, розповідаючи, як у Ромнах 1853 р. були звалені у старий колодязь і засіяні три вози актів сотенної канцелярії². Аналогічних фактів в нашій історії було, на жаль, дуже багато. А свідьки важливих документів і архівних зібрань було відомо чи не відомо знищено під час громадянської та другої світової воєн, про що, зокрема, свідчить доля Київського архіву давніх актів та багатьох інших документальних зібрань³. Не менш жахлива картина вилучення з наукового вжитку та відомого спотворення документів нашої історії під час так званого радянського 70-річного соціального експерименту. І, на ренті, останні факти відвертого знищення партпаратниками документів про їхню гасебну участь у серпневому (1991 р.) державному заколоті. Все це необхідно пам'ятати і враховувати, як і те, що чимало джерел з історії України знаходяться ще й нині у країнах, до складу яких раніше входили українські землі (Польща, Литва, Чехо-Словаччина, Угорщина, Австрія, Туреччина), а також в країнах, де проживає значна частина української діаспори (США, Канада, Франція, Німеччина та ін.).

Незаперечним фактом є й те, що, починаючи з Петра Першого і Катерини Другої, за їх та їхніх наступників ініціативою і вказівками, органами імперської адміністрації вивозилися з України до Петербурга та Москви безцінні документальні скарби, які становлять золотий фонд української історії, але все ще знаходяться за межами України. Це, перш за все, численні документальні зібрання з історії українського козацтва, різні фонди та збірки документів, пов'язані з національно-визвольним рухом в Україні та ін.

Безперечно, все це повинна враховувати українська археографія, як провідна джерелознавча наука, що переживає період свого відродження.

Говорячи про стан і перспективи розвитку української археографії, слід згадати тих наших попередників, які ще у ХVІІ—ХVІІІ ст. першими пробуджували національну свідомість українського народу, закладали фундамент історичних знань, і, усвідомлюючи важливість джерельної спадщини для майбутніх поколінь, розпочинали благородну справу її збирання, вивчення і збереження. Турботою про історію українського народу та збереження його джерельної спадщини переймалися відомі козацькі літописці С. Величко, Г. Грабянка та ін., а також автори перших узагальнюючих розвідок про історію України («История Русов», «Летописное повествование о Малой Россіи» О. Рігельмана та ін.). Разом з тим ще у ХVІІІ — на початку ХІХ ст. вихованці Київської академії та інші прогресивні діячі, історики та українські патріоти-аматори Олександр Шафровський, Олександр Безбородько, Андріян Чена, Дмитро Бантиш-Камєвський, Микола Маркевич, Василь Рубан, Григорій і Василь Поле-

тики та ін. з власної ініціативи розпочали збирання джерел з історії України, добре усвідомлюючи важливість цієї справи. Особливо слід відзначити з цієї плеяди Д. М. Бантин-Кам'янецького та М. А. Маркевича, кожен з яких написав свою «Історію Малоросії» з використанням архівних джерел і з додатками до них спеціальних підбірок архівних документів. Перший у двох останніх томах своєї 4-томної «Історії Малої Росії» вмістив збірник документів «Джерела малоросійської історії»⁴, перевидані пізніше О. Бодянським окремою книгою. Другий — М. Маркевич — у 5-томній «Історії Малоросії» три томи («Приложенья») присвятив джерелам — архівним документам та коментарям⁵. Розпочинаючи збирання і видання документальних джерел, першопрохідці цієї справи думали не лише про свої праці, а й про наступних дослідників. Показовий у цьому відношенні лист А. Чепи від 17 лютого 1810 р. до В. Полетики (сина Григорія Полетики), у якому він писав: «Я займаюсь собираньем всяких бумаг до Малороссии касающихся, не только исторических документов, но всяких то прав, обстоятельств и состояния народа касающихся инос. Бумаги мои о Малороссии привожу в порядок, удобный к приисканию... Может быть не мне, а после меня кому-нибудь случится мое собрание употребить в пользу для отечества нашего»⁶. І хоча більшість зібраних А. Чепю колекцій документів згоріли під час пожежі, як і чимало інших джерельних зібрань, але розпочата справа збирання українських джерел продовжувалась і в наступні роки.

Проте більш-менш організовано, як провідна допоміжна історичка наука, українська археологія почала розвиватися з середини ХІХ ст. Насамперед це було пов'язано зі створенням у Києві у 1843 р. першої української археологічної комісії під назвою «Киевская временная комиссия для разбора древних актов, состоящая при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе». Хоча ця комісія створилась як державна установа і була під урядовим керуванням, завдяки об'єднанню в ній видатних патріотично настроєних діячів науки і культури, вона стала фундатором української археології. В ній на першому етапі діяльності активну участь брали такі провідні діячі Кирило-Мефодіївського товариства як М. І. Костомаров, П. О. Куліш та Т. Г. Шевченко.

Особливо значною в науково-організаційному плані була діяльність наукових редакторів комісії, якими були перші два десятиріччя професори Київського університету М. Д. Іванишев та М. О. Максимович, а в наступні роки — В. Б. Антонович та М. Ф. Владимирський-Буданов. У Комісії в різні роки активно працювали відомі вчені О. М. Лазаревський, І. П. Новицький, І. М. Каманін, С. А. Терновський, М. В. Довнар-Запольський та інші, які багато зробили у збиранні, вивченні і виданні джерел з історично-культурної спадщини України. За час діяльності Комісії підготувала і видала 36 томів «Архива Юго-Западной России», десять томів різних давніх літописів, чотири томи «пам'ятников» та ряд інших збірників документів, які і нині становлять важливу наукову цінність.

У справу збирання і видання джерельної спадщини історії України в дореволюційний період зробили суттєвий внесок і ряд історичних наукових товариств. Зокрема «Одесское общество истории и древностей» за період 1864—1919 рр. видало 33 томи «Записок» свого товариства. Історичне товариство Нестора-літописця в Києві протягом 1879—1914 рр. видало 24 томи збірників «Чтений в историческом обществе Нестора-летописца». На сторінках цих видань, поряд з науковими дослідженнями з питань історії та археології, друкувалась чимала кількість документальних публікацій з різних періодів історії та культури України. Це саме стосується і таких видань, як журнал «Киевская старина» (1882—1907) та його наступника — часопису «Україна», а також інших періодичних

журналів. Особливо велика заслуга у розгортанні джерелознавчої роботи і фундації наукової української археографії належить М. С. Грушевському. Після прибуття 1894 р. до Львова він незабаром очолив Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка і став науковим редактором його видань — «Записок НТШ» та «Літературно-наукового вісника». За його редакцією протягом 1895—1913 рр. було видано 110 томів «Записок НТШ» і 88 книжок «Літературно-наукового вісника» (за 1898—1905 рр.), на сторінках яких було видруковано чимало цінних джерел з історії України⁷. За ініціативою М. С. Грушевського в 1895 р. була створена Археографічна комісія при НТШ, яка під його керівництвом розгорнула велику роботу по збиранню і виданню давніх літописів, хронік та документальних матеріалів історичного, фольклорно-етнічного, правничого та іншого характеру, пов'язаних з історично-культурною спадщиною України. З цією метою були започатковані такі видання як «Жерела до історії України-Руси» (вийшло 11 томів документів, переважно XVI—XVIII вв.), «Пам'ятники українсько-руської мови і літератури» (вийшло 7 томів), а з 1906 р. почали виходити серії видань «Українсько-Руського Архіву» та систематичні видання окремих збірників етнографічного, філологічного, правознавчого, історико-статистичного, бібліографічного та іншого характеру.

М. С. Грушевським була підготовлена школа талановитих дослідників, які згодом стали видатними істориками і археографами. Серед них — І. Крип'якевич, С. Томашівський, І. Джиджора, М. Кордуба, В. Герасимчук, І. Кравецький, О. Терлецький та ін. Значний внесок у розгортання археографічної справи у дореволюційний період внесли архівні комісії, що були створені на початку XX ст. у Полтаві, Чернігові та Катеринославі. Зокрема Полтавська архівна комісія видала 15 томів своїх «Трудов», Чернігівська — 11 томів «Трудов», а Катеринославська — 10 томів своїх «Летописей», в яких іміщувались переважно джерела місцевого (губернського) значення — актові документи, матеріали і документи краєзнавчого, історико-церковного та іншого характеру.

Відродження української державності у 1917—1918 рр. викликало пробудження національної самосвідомості і дало поштовх до розвитку української історичної науки в цілому, зокрема, й археографії. Ще за часів української державності (1918) були засновані Український державний університет у Кам'янці-Подільському, історико-філологічний факультет у Полтаві, кафедри української історії в усіх університетах України — Київському, Харківському й Одеському.

У цей час у Києві було засновано Національну бібліотеку України та Українську Академію наук, в Полтаві — Українське наукове товариство дослідження й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині.

В усіх цих установах розгорнулася джерелознавча та археографічна робота. Відновили діяльність Археографічна Комісія та Українське Наукове Товариство в Києві. Однак розпочата громадянська війна і придушення української державності згубно позначились на українознавчих науках в цілому і українській археографії зокрема.

Новий етап у розвитку української археографії, який справді можна назвати її ренесансом, розпочався після повернення 1924 р. на Україну М. С. Грушевського, і продовжувався, на жаль, лише до початку 30-х років.

Будучи на той час уже видатним вченим з світовим визнанням, людинаю енциклопедичних знань і надзвичайної працездатності, сповнений великої енергії і бажаннями присвятити себе розбудові української освіти, науки й культури, М. С. Грушевський всього за сім років перебування

в Україні, до примусового вислання його у березні 1931 р. до Москви, зробив надзвичайно багато для наукової розбудови української археографії.

Як видатний археограф і джерелознавець, він був глибоко переконаний, що джерельна спадщина — це коріння, першооснова духовності народу, його історичної пам'яті і національного відродження; що тільки зберігаючи її в первозданному, не спотвореному вигляді, і спираючись на неї, кожен народ зможе справді по-науковому висвітлювати свою минувшину, будувати сучасне і визначати орієнтири майбутнього.

Археографічну і джерелознавчу діяльність М. С. Грушевський розглядав у широкому плані як систему заходів до забезпечення науковості історичних, лінгвістичних, культурологічних і в цілому суспільствознавчих досліджень. Саме тому, очоливши Археографічну комісію ВУАН та близько десяти різних історичних та інших комісій, він розробив велику програму археографічної і джерелознавчої роботи, яка передбачала широкомасштабну пошукову, дослідницьку і видавничу діяльність, і наполегливо домагався її реалізації, залучаючи до цього талановитих колег і учнів.

В плані реалізації пошукових робіт, за його ініціативою, були розгорнуті археографічні експедиції для пошуків архівних документів і пам'яток на Україні, в Москві, Ленінграді, Кракові, Варшаві, Львові та Берліні. Він залучав до цього М. Кордубу, В. Герасимчука та інших своїх учнів.

Пошукова робота в московських, ленінградських та польських архівах активно проводилася протягом усього часу перебування М. С. Грушевського на Україні. Збиралися насамперед матеріали другої половини XVII ст. для продовження наступних томів «Історії України-Руси» та з інших проблем.

Це давало можливість, зокрема, значно поповнити колекцію документів комісії такими знахідками як матеріали з архіву Сулимів-Войцеховичів, цеховими книгами Кам'янець-Подільських цехів, документами про проведення конкурсу на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві; перевезеним М. М. Ткаченком архівом Капністів; частиною архіву Я. П. Новицького; матеріалами етнографа П. Мартиновича, Олени Пчілки, О. Курила, В. Кравченка, О. Малинки, М. Гайдая, збіркою дум і псалмів В. Горленка, листуванням останнього з Мартиновичем; архівом «Исторических песен Малорусского народа», матеріалами архіву М. П. Драгоманова (з НТШ) та ін.

Видавничими планами Комісії передбачалося продовження публікацій розпочатих ще раніше М. І. Костомаровим, В. Б. Антоновичем «Актів Юго-Западной России», «Архива Юго-Западной России», а також зафондованих М. Грушевським «Жерел», актів про козацтво та гайдамаччину. Були започатковані нові серійні видання «Пам'ятки українського письменства» (для літературно-історичних творів, вийшов т. 1 Літопису Величка), «Український Архів» (вийшло чотири томи — 1926—1931 рр.), «Український археографічний збірник» (вийшло три томи — 1926—1930 рр. і був готовий до друку 4-й), збірник «За сто літ» та ін. Наприкінці 20-х років вийшли «Коденська книга» (Ю. Ю. Гермайзе), «Опис Новгород-Сіверського памісництва. 1781» (П. К. Федоренко), «Матеріали до історії картографії України і суміжних країв» (В. О. Кордт) та ін.

Перспективні плани роботи Археографічної Комісії з 1929 р. і далі передбачали видання таких праць як «Московські переписні книги 1666 р.» (В. О. Романовський), «Руська Правда» — за всіма відомими списками (С. Юшков), «Архів Запорізької Січі» (вісім томів), «Україн-

ськиї дипломатарій» (акти державного діловодства, листування — В. Юркевич, А. Ершов, В. Єфимовський), «Матеріали до історії козащини 1628—1638» («История воссоединения России» П. Куліша, т. 2), «Акти московсько-українських стосунків» від 1679 р. (продовження «Актів ЮЗР»), «Генеральне слідство про маєтності всіх полків Гетьманщини» (т. 2), «Акти і листи 1657—1665 рр.» (В. Герасимчук); літературно-історичні пам'ятки польсько-литовської і козацької доби, зокрема, Літопис Величка, т. 2—3, хронографи, твори Вишенського, «Пересторога» тощо. На жаль, більшість з цих планів тоді не вдалось реалізувати.

Важливим напрямом діяльності Археографічної комісії було описування, дослідження і видання передмов та післямов до українських стародруків, що здійснював спеціальний комітет на чолі з проф. С. І. Масловим.

Вивченням оригінальних джерел з історичної усної народної творчості займалася комісія історичної пісенності, яка видала два томи «Українських народних дум», підготувала «Історичні пісні XVIII ст.», «Запорізькі пісні» (Ф. Савченко), «Олришківські пісні» (В. Гнатюк), «Гумористичні пісні (кобзарські та лірницькі)» (М. Жуковська). Планувалася підготовка наступних томів дум: музичні записи (т. 3), подроби дум (т. 4), літературні паралелі і основні мотиви (т. 5—6) тощо.

З цією метою здійснювались польові експедиції співробітників комісії для пошуку записів історичної пісенності та розшукування і збирання старих записів та їх виконавців. Члени комісії займалися також теоретичними проблемами народної писемної творчості як історично-культурного джерела (К. Грушевська) та ін. З 1927 р. в часописі «Україна» був започаткований окремий відділ — «Бібліографічний огляд» (реєстр), який вів бібліографічний комітет (О. Гермайзе — керівник, К. Копержинський, М. Марковський, Ф. Савченко, М. Карачківський). На жаль, він був нерегулярним.

Оцінюючи діяльність АЖ ВУАН на чолі з М. С. Грушевським в цілому, треба підкреслити, що вона продовжувала крапці традиції української археографії, започатковані Київською комісією для розгляду давніх актів, археографічними комісіями НТШ та УНТ. Разом з цим розширювались кола й тематика публікації давніх джерел, була звернута увага на видання документів з історії Лівобережної України (що почасти випадало з поля зору попередників, або було виконано на аматорському рівні). Увага акцентувалася на вироблення наукових принципів саме української археографії, загальних вимог щодо передачі граматичних та загальних лінгвістичних особливостей українських джерел. Сам Грушевський дотримувався принципів автентичності джерел, об'єктивізму і критичизму в підході до їх вивчення, використання й публікації. Все це дає підстави говорити, що науковий рівень видань АЖ відповідав загальносвітовому рівню академічної науки.

Звичайно, в археографічних дослідженнях того часу були і певні недоліки. Насамперед, недосить чіткою з системного боку була програма археографічних видань (в основному реалізовувалися видання, запропоновані окремими дослідниками в межах їх наукових інтересів, майже повністю відсутні серійні видання тощо).

Проте безперечним є те, що на той час керована М. С. Грушевським Археографічна комісія була тією інституцією, яка навіть за умов уже розмочатих репресій встигла багато зробити у справі розшуків, вивчення і видання багатьох пам'яток з історичної спадщини України, в розробці методичних принципів і правил щодо обробки і передачі документів м'янулого, в розбудові наукової археографічної і архівної справи на Україні та в підготовці для цього відповідних фахівців.

На жаль, розпочатий на початку 30-х років масовий терор проти української інтелігенції призвів до того, що вже з середини 30-х років археографічна робота фактично була припинена. В умовах сталінського тоталітаризму і брежнєвського застою більшість кваліфікованих фахівців була знищена, а нові майже не готувались. Встановлений режим секретності і виключення з наукового обігу найважливіших документів та тотальної цензури над науковими виданнями фактично позбавили суспільствознавчі видання повноцінної джерельної бази і відповідно — справжньої науковості. Ті ж збірники документів, що видавалися, як правило, були тенденційно підібраними. Тематичні збірники повністю витіснили інші типи видань, зокрема, найбільш догтовічні і незалежні від кон'юнктури — корпусні публікації. Ідеологічний догматизм, тенденційна однобічність і упередженість більшості публікацій, свідоме замовчування трагічних подій і діяльності видатних осіб, що стали жертвами репресій, призвели до такої парадоксальної ситуації, коли навіть значна за обсягом кількість цих документальних публікацій не стала повноцінним джерельним фундаментом для історичних досліджень. З поля зору видавців випали історичні епохи, різні аспекти багатовікового суспільного й етнокультурного розвитку народу. Це призвело до того, що в історичній, як і в інших суспільствознавчих науках, наступив 50-річний духовний Чорнобил, наслідком якого було утворення безлічі так званих білих плям і створення історичного процесу в цілому.

В той же час в численних західних українознавчих центрах, особливо в Європі та Америці, протягом десятиліть не припинялась інтенсивна археографічна діяльність, розвивались кращі традиції української археографії, накопичувався едиційний досвід, вивчались архіви, вводились в науковий обіг цілі масиви джерел з історії національних рухів, суспільнополітичної думки, з історії церкви та духовного життя на Україні, публікувались цінні пам'ятки української культури. Широко практикувались та практикуються корпусні видання документів. За це ми, безумовно, висловлюємо нашим зарубіжним колегам щирю вдячність.

Таким чином, з одного боку ми маємо перервані традиції розстріляної в 30-х і остаточно задушеної в 70-х роках української археографії, нестачу кваліфікованих спеціалістів, відсталу технічну базу для публікацій, десятиліття невизнання, ігнорування та безпідставних і образливих обвинувачень на адресу так званої «буржуазної» та «буржуазно-націоналістичної» історіографії, і в той же час притаманний останнім рокам зростаючий інтерес широкої громадськості до джерел культурно-історичної спадщини народу, а з іншого боку — багатий досвід зарубіжної української археографії, що успішно функціонує в структурі світової науки і у своєму доробку має велику кількість документальних, епістолярних, мемуарних, картографічних публікацій, видань інших пам'яток історії та культури України, підготовлених у європейських, американських і канадських українознавчих центрах.

Все це становить ті об'єктивні реалії, які прагнула врахувати в своїй роботі відновлена 1987 р. за рішенням Президії АН України Археологічна комісія та створений 1991 р. на її основі Інститут української археографії з його друкованим органом «Українським археографічним щорічником».

Нині розробляється цілеспрямована програма археографічної роботи на десятирічну перспективу, яка передбачає комплексні заходи щодо збирання, вивчення і видання історичної та історично-культурної спадщини України.

Позитивними факторами в реалізації цих завдань є насамперед активне зростання інтересу громадськості до історичного минулого нашо-

го народу, до правди історії. Цьому сприяють і виліти за останні роки заходи до відкриття доступу до архівів та різних спецховищ з документами і літературою. Однак поки що в цьому напрямі зроблені лише перші кроки. Величезна кількість документів партійних і відомчих архівів, насамперед органів колишнього КДБ та інших органів тоталітарної системи, все ще залишаються закритими для науковців. Без використання цих масивів документів не можна досягти повної правди в реконструкції історичного процесу.

У провідних центрах України, насамперед у Києві, Дніпропетровську, Львові, Харкові та інших містах уже склалася певна школа кваліфікованих археографів і джерелознавців. Проте справа з підготовкою таких кваліфікованих фахівців залишається надзвичайно актуальною.

Враховуючи те, що значна частина джерел з історично-культурної спадщини України розширена і знаходиться за межами України не лише в Москві, Петербурзі та інших містах колишнього СРСР, а й у багатьох зарубіжних країнах, а також те, що наші співвітчизники, вчені з української діаспори, особливо в США, Канаді, Західній Європі накопичили значний досвід у виданні джерел з історії та культури України, особливого значення пабувають творчі контакти з ними. Такі контакти вже встановлені, зокрема з Українським інститутом Гарвардського університету, Канадським інститутом українських студій, Східноєвропейським дослідним інститутом (Філадельфія), зарубіжними осередками Наукового товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку та Парижі, а також з Українським історичним товариством (Кент, Огайо — США), Українським католицьким університетом (Рим), Українським дослідним документальним центром в Нью-Йорку, які висловили готовність співробітничати з нами у виданні джерел з історично-культурної спадщини України та в підготовці спеціалістів з джерелознавства.

Проведена за останні роки робота по підготовці і виданню різних типів і видів джерел, частково вже у співробітництві з зарубіжними колегами, показала, що вони викликають зацікавленість широкої громадськості. Схвально були зустрінуті такі видання, як «Кирило-Мефодіївське товариство». У 3-х т. (К., 1990), яким відкрито серію джерел з історії суспільно-політичного руху; «Описи Київського намісництва 70—80 рр. XVIII ст.» (К., 1989), що започаткували серію видань аналогічного плану. «Опис України Гійома Левассера де Боллана» — факсимільне видання руанського тексту 1660 р. з українським перекладом (К., 1990) — започаткував серію «Україна в міжнародних зв'язках: хроніки, мемуари, щоденники».

Збірником «Торгівля на Україні. XVI — сер. XVII ст. Волинь і Наддніпрянина» (К., 1990) розпочато видання серії «Актові джерела». У серії «Пам'ятки історичної думки» вже видав три томик Д. І. Яворницького «Історія запорозьких козаків». (К., 1990—1991); і праці М. С. Грушевського «Історія України-Руси» (К., 1991), що вийде друком у 11-ти томах, 12-ти книгах.

Надаючи особливого значення історії українського козацтва, ми розпочали підготовку до видання 20-томного зібрання праць великого знавця козацтва і невтомного ентузіаста збирання її джерельної спадщини Д. І. Яворницького; разом з Архівним управлінням при Кабінеті міністрів України — підготовку до друку одного з найцінніших комплексів джерел з історії козацтва «Архіву Коша Бійська Запорозького», який становитиме не менше 30 томів унікальних документів. Незабаром вперше побачить світ «Хроніка» Ф. Софоновича — видатна пам'ятка другої половини XVII ст. Готується до друку «Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі» польського хроніста Мацея Стрийковського, ви-

дання 1582 р., унікальна історико-демографічна та історико-етнічна пам'ятка «Реєстр Війська Запорозького 1649 року». В плані міжнародного співробітництва вже завершується підготовка першого фундаментального актового видання — повного корпусу реєстрів українських актів Коронної канцелярії за 1569—1673 рр.— так званої «Волинської» або «Руської» метрики, що акумулює в собі інформацію понад 4 тис. найважливіших документів з історії України середини XVI — першої половини XVII ст. Видання готується спільно з Українським науковим інститутом Гарвардського університету, Польською академією наук, Головним архівом давніх актів (Варшава) та Центральним державним архівом давніх актів (Москва). Воно супроводжується монографічним дослідженням д-ра Патриції Кеннеді Грімстед — відомої американської дослідниці-архівознавця.

Таке співробітництво з зарубіжними колегами надзвичайно корисне і в плані збирання та вивчення зарубіжної джерельної україніки. Адже за межами України з різних причин утворились і знаходяться чимало колекцій документів, пов'язаних з діяльністю таких видатних діячів епохи козацтва як Пилип і Григор Орлики, Павло Полуботок, Кость Гарленко, Іван Мазепа, Андрій Войнаровський, а також політичних емігрантів пізнішого часу М. Драгоманова, В. Вінниченка, В. Липинського, М. Шаповала, І. Борщака, Д. Дорошенка та багатьох інших діячів науки, освіти, культури та мистецтва.

Саме спільними зусиллями українських і зарубіжних дослідників, джерелознавців, археографів можна успішно реалізувати план довідково-інформаційних проектів з джерелознавчої україніки, підготовка якого є надзвичайно важливою і актуальною проблемою.

Узагальнюючи досвід досягнутого і враховуючи нагальні потреби української археографії, можна сформулювати такі важливіші сучасні і майбутні її завдання та напрями роботи:

- розробка теоретичних і методичних проблем археографії, джерелознавства та суміжних дисциплін з вивченням та узагальненням досвіду археографічної роботи в Україні та за її межами;
- дослідження комплексу джерел з історії України, пам'яток української історичної та суспільно-політичної думки;
- систематичний розшук джерел з історії України разом з зарубіжними колегами, розпорошених за кордоном, та організація їх повернення на Батьківщину;
- проведення археографічних експедицій на території України та за її межами з метою збирання писемних пам'яток з історії та культури українського народу;
- підготовка наукових видань різнопланових джерел з історії України; перевидання наукової спадщини видатних українських учених та діячів культури, пам'яток суспільно-політичної думки.

Пріоритетними і першочерговими виданнями передбачаються такі:

- публікація джерел з історії українського козацтва;
- видання документів 20—30-х років про голод та політичні репресії на Україні;
- публікація пам'яток української історіографії, зокрема творчої спадщини М. С. Грушевського, Д. І. Яворницького, М. П. Драгоманова, В. Б. Антоновича, Д. І. Багалія, О. М. Лазаревського, М. І. Костомарова, О. І. Левицького, В. Л. Модзалевського та ін.;
- видання зарубіжних джерел з історії та культури України, в тому числі мемуарів, щоденників та ін.

Важливим напрямом роботи стане інформаційна бібліографічно-археографічна діяльність, створення банку даних джерельної інформації;

розробка та реалізація Державної програми «Архівна та рукописна Україніка», видання науково-довідкової літератури з археографії. Гострими і актуальними проблемами залишаються науково-координаційне та методичне забезпечення археографічної роботи на Україні, забезпечення її сучасним технічним обладнанням, підготовка висококваліфікованих спеціалістів з джерелознавства, археографії, палеографії, текстології, кодикології та інших історичних дисциплін тощо.

Стан справ з розвитком української археографії диктує необхідність зосередження важливих рукописних фондів гуманітарного профілю, які зараз розпоршені по різних установах і зберігаються у непристосованих для цього приміщеннях, що веде до їх поступового знищення. Зосередження їх в одному спеціально пристосованому приміщенні, на зразок відомого вірменського Матенадарану, не лише сприяло б кращому їх збереженню, а й зручному та вигідному їх використанню науковцями, фахівцями всіх гуманітарних інституцій і широкого кола громадськості.

Ми переконані, що наукове вивчення і видання розпоршених документальних скарбів українського народу відіграє важливу роль у розвитку всіх гуманітарних наук і допоможе їм у великій спільній і благородній справі відтворення наукової правди в історії та усіх сферах суспільного життя нашого народу, в його національно-культурному відродженні, у справі формування історичної самосвідомості та утвердження державної незалежності і духовності України як сучасної цивілізованої держави, яка повинна нарешті зайняти належне їй місце у колі європейського та світового співтовариства країн і народів.

¹ *Киевская старина*.— 1897.— Кн. 2.— С. 296.

² *Курилов Н. А.* Роменская старина.— Ромны, 1877.— С. 49.

³ Див. про це: *Кеннеді Грімстед Патриція* за участю Геннадія Боряка. Доля скарбів української культури під час другої світової війни: Винищення архівів, бібліотек, музеїв.— К., 1991.— 107 с.

⁴ *Бангиш-Каменский Д. М.*— История Малой России.— М., 1822; Его же: *Источники для малороссийской истории* / Под ред. О. Бодянского.— М., 1858.

⁵ *Маркевич М.* История Малороссии. В 5-ти т.— М., 1842—1843.

⁶ Цит. за.: *Дорошенко В.* Огляд української історіографії.— Прага, 1923.— С. 64.

⁷ *Історія Наукового Товариства ім. Шевченка*.— Нью-Йорк; Мюнхен, 1949.— С. 18.